

EDİRNELİ ÖRFİ MAHMUD AĞA'NIN HAYATI VE ESERLERİ

Dr. Rifat KÜTÜK*

ÖZET

XVIII. yy.da yaşamış olan şair ve tarihçi Edimeli Örfî Mahmud Ağa hakkında kaynakların verdiği bilgiler hem oldukça yetersiz hem de ihtilâflıdır. Bu çalışmada Örfî'nin hayatı ve eserleri üzerinde durulmuş; şairin hayatı ve eserleri hakkında bilinenlere yeni bilgiler ilâve edilmiştir.

Tarihimizde “Dârü'l-mülk”, “Dârü's-saltana”, “Dârü'n-nasr”, “Tahtgâh-ı Edirne”, “Dârü'l-karâr”, “Dârü'l-mülk”, “Dârü'n-nasr ve'l-meymene” gibi adlarla anılan Edirne, Osmanlı Devleti'nin Bursa'dan sonraki başkenti olarak siyasî ve idarî bir merkez olmakla kalmamış; Türk bilim, kültür ve sanat hayatına da önemli katkılarda bulunmuş bir şehrimizdir.

Edirne'nin yetiştirmiş olduğu önemli isimlerden biri de tarihçi ve şair Örfî Mahmud Ağa'dır. XVIII. yy.da yaşamış olan Örfî Mahmud Ağa'nın hangi tarihte doğduğu kesin olarak bilinmemektedir. Şairin 1116 / M.1705'te Edirne'de doğduğunu bildiren tek eser Osman Nuri Peremeci'nin **Edirne Tarihi**'dir¹. Peremeci bu eserinde Örfî'nin Bevvabsinan Mahallesi'nde doğduğunu söyler ki, bu da diğer kaynaklarda bulunmayan bir bilgi olması bakımından önemlidir.

Örfî'nin babası Edirne bostancıbaşlarından Suhte Hacı Ali Ağa'dır. Babinger, **Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri** isimli eserinde bu Suhte Hacı Ali Ağa'nın en son olarak Şevval 1067 / M.Temmuz 1657'den Cemaziyülâhır II.1068 / M.Mart 1658'e kadar yeniçeri ağalığında bulunduktan sonra öldüğünü **Sicill-i Osmânî**'yi kaynak göstererek söylüyorsa² da Sicill-i Osmânî'de adı geçen Ali Ağa'nın Örfî'nin babası Suhte Hacı Ali Ağa olma ihtimali yoktur. Sicill-i Osmânî'de geçen bu Hacı Ali Ağa mütemevvil bir bostancı olup 1066 / M.1656'da kapıcılar kethüdası olmuş, daha sonra Şevval 1067 / M.Temmuz 1657'de yeniçeri ağalığına getirilmiş, bu görevinden Cemaziyülâhır 1068 / M.Mart 1658'de

* Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eđt. Fak. Orta Öğretim Sosyal Alanlar Eđt. Bölümü

¹ Osman Nuri Peremeci, **Edirne Tarihi**, İstanbul, 1939, s. 272.

² Franz Babinger, **Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri** (çev.: Coşkun Üçok), Ankara 2000, s. 333.

azledilmiş, bu tarihten sonra da ölmüştür³. Babinger'in Örfi'nin babası olduğunu söylediği Hacı Ali Ağa'ya dair Sicill'i kaynak göstererek verdiği bu tarihler Örfi hakkında sahip olduğumuz tarihlerle de çelişmektedir. Esasen Örfi, **Edirne Tarihçesi** isimli eserinde Edirne Bostancı Ocağı ile ilgili bilgiler verirken babası Suhte Hacı Ali Ağa'nın ustalıktan emekli olduktan sonra ilk olarak 1116 / M.1704'te bostancıbaşı olduğunu, daha sonra azledilip 1122 / M.1710 tarihinde yeniden bostancıbaşılığa atandığını şöyle anlatır:

... *Hattâ Şarı Hüsevin-i Kethüdâ nâm ağa kethüdâlıktan tekâüd olduktan sonra galibâ bin yüz on sekiz târihinde ağalık ile be-kâm ü nâ'il-i mcrâm oldu ve bundan aقدم bin yüz on beş senesi zuhûr iden vâkı'ada Kesici Hasan nâm haşeki zünre-i bâğiye ma'rifetiyle, İhlâl-i kânûn, Edirne büstâncıbaşılığın tahsil idildikten sonra bin yüz on altı senesi pederüm merhûm Sühte El-hâc 'Ali Ağa ustalıktan tekâüd olmuşiken büstâncıbaşılık ile be-kâm oldu. Bâ'de'l-sazl yine tekâüd olub yigirmi iki târihinde tekrâr ağalık ile kâm-kâr u manzûr-ı dide-i iltilâl-ı Şehr-yârı oldu.*"⁴

İsmet Parmaksızoğlu, **Türk Ansiklopedisi**'ne yazdığı Örfi Mahmud Ağa maddesinde, kaynak belirtmeden, Suhte Hacı Ali Ağa'nın 1131 / M.1718'de öldüğünü yazar⁵.

Divanında bulunan bir tarih manzumesinden anladığımız kadarıyla Örfi'nin annesi, 27 Ramazan 1158 / M.Eylül 1745'te ölen Râbia Hanım'dır. Yine aynı tarih manzumesinden Örfi'nin anne tarafından dedesinin eski Medine kadılarından Lütfizade olduğunu öğreniyoruz⁶. Şeyhî Mehmed Efendi, **Vekâyiü'l-fudalâ**'da bize Lütfizade Mehmed Efendi⁷ ve Lütfizade İbrahim Efendi (öl. 1118 / M.1706)⁸ olmak

³ Mehmet Süreyyâ, **Sicill-i Osmânî** (hzl.lar: Ali Aktan; Abdülkadir Yuvalı; Metin Hülagü), C. III, İstanbul, 1996, s. 601.

⁴ Örfi, **Edirne Tarihçesi**, Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi 1118, v. 24^b.

⁵ İsmet Parmaksızoğlu, Örfi Mahmud Ağa (Ağazade) mad., **Türk Ansiklopedisi**, C. XXVI, Ankara, 1977, s. 272.

⁶ Örfi, **Divan**, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi TY. 411, v. 113^a-113^b.

Tarih manzumesinin tamamı şöyledir:

*Bint-i Lütfî-zâde kâzi-i Medîne sâbukâ
Zevce-i ser-büstâniyân-ı şâhib-ismete
Mâh-ı şavmuû geldi yigirmi yidisinde_cmr-i Hakk
'Azm-i uq bâ eyledi itdi icâbet dâ'vete
Hakk te'âlâ rîhını şâd cyleye kabrin cinân
Bâğ-ı 'Adn içre şafâ idüb irişe rahmete
Vâlidem târihim ey 'Örfi didüm menkûpile
Vara Hâcece Râbi'a Hanum derûn-ı cennete*

⁷ Şeyhî Mehmed Efendi, **Vekâyiü'l-Fudalâ** (yay. hzl.: Abdülkadir Özcan), C. II-III, İstanbul, 1989, s. 187.

⁸ Bu şahıs hakkında ayrıntılı bilgi için bk. a.g.e., s. 286-287.

üzere Edirneli iki kardeşi haber verir. Bunlardan Lütfizade Mehmed Efendi 1105 / M.1693'te Medine kadısı olarak atanmış ve 1107 / M.1695 tarihine kadar bu görevde kalmıştır. 1114 / M.1702'de ölen bu şahıs büyük bir ihtimalle Örfî'nin anne tarafından dedesidir. Vekâyiü'l-fudalâ bu şahsın Lütfizade Efendi sanıyla tanındığını, hoş sohbet ve 'kâbil-i üns ü ülfet' biri olduğunu yazar⁹.

Örfî'nin, babasının görevi gereği Edirne'de büyüdüğü ve tahsil hayatını da orada tamamladığı ortadadır. Müstakimzade şairin önceleri Kevkeb Hafız (Derviş) Mehmed'den¹⁰, onun ölümü üzerine de Ahmed Şuglî'den (öl.1140 / M.1727)¹¹ hüsnühât dersleri aldığını ve icazet sahibi olduğunu yazar¹². Hafız Mehmed, 1129 / M.1716'da öldüğüne göre Örfî'nin Ahmed Şuglî'den hüsnühât dersleri almaya başlaması bu tarihte veya biraz daha sonra olmalıdır.

Örfî de babası gibi Edirne Bostancı Ocağına girmiş, çerağ ve usta olarak çalışmış, daha sonra kethüdâlığa yükselmiştir. Şairin divanında yer alan tarih manzumelerinden birinin başındaki kayıttan 1145 / M.1732'de Edirne Bostancı Ocağında kethüda olarak bulunduğu anlaşılmaktadır¹³. Örfî, **Mevhûmü't-tevârih** isimli eserinin sebeb-i telif kısmında babasının Edirne bostancıbaşısı olduğunu kendisinin de aynı ocakta çerağ, usta ve kethüda olarak çalıştığını daha sonra azledildiğini şöyle nakleder:

*"Amnâ bâ'dü bu 'abd-i gcdâ Aga-zâde Mahmûd 'Örfî-i şıdk-ı ihtivâtüñ pederi Edirne hûstancıbaşısı olmak iclrikiyle bu 'abd-i hakîr dahî ocağ-ı merkûme çerâğ ve lenn-i hüdemât-ı Devlet-i 'Aliyyeyi tahşil ü tckmil tarîk birle ustahk ile üstâd ve bâ'de ocağ-ı merkûme kethüdâlık ile ber-ınurâd oldıktan sonra bâ'de'l-'azl her guşşadan âzâd olub peygûle-mişin-i hücre-i 'uzletle inâvet-i hazret-i Mevlâ'ya hamd ü senâ ve pâd-şâh-ı İslâm hazretine ve vüzerâ ve vukelâsma hayrî durâda olub..."*¹⁴

Esasen bu azlin Örfî'nin meslek hayatında yaşadığı ilk azil olmadığı divanının müellif hattı nüshasında yer alan bir gazelin başına düşülen kayıttan anlaşılmaktadır. Bu kayıttan Örfî'nin Edirne Bostancı Ocağında kethüda iken Türk Mustafa isimli bir bostancıbaşı tarafından azledildiği, Sadrazam Ali Paşa'nın araya girmesiyle yeniden görevine dönebildiği anlatılır¹⁵.

Babasının ölümü üzerine Edirne Bostancıbaşılığını bekleyen Örfî, bütün hayatı boyunca bu isteğine kavuşamamıştır. Edirne Tarihçesi'nde Edirne Bostancı

⁹ a.g.e., s. 187.

¹⁰ Bu şahıs için bk. Müstakimzade Süleyman Sadeddin, **Tuhfe-i Hattâfîn**, İstanbul, 1928, s. 483-484.

¹¹ Bu şahıs için bk. a.g.e., s. 84.

¹² a.g.e., s. 513.

¹³ Örfî, **Divan**, Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi 2667, v. 106^b.

¹⁴ Örfî, **Mevhûmü't-tevârih**, Millet Kütüphanesi Ali Emiri Tarih 557, 1^b.

¹⁵ bk. Örfî, **Divan**, Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi 2667, v. 12^b.

Ocağının işleyişini anlatırken 'hilâf-ı kânân' bir takım uygulamaların yapıldığından, kadir kıymet bilen kimselerin kalmadığından uzun uzadıya şikâyet eder¹⁶.

Bostancıbaşı olma isteği gerçekleşmeyen şair, 1131 / M.1718'de emekliliğini ister¹⁷. Râmiz, **Âdâb-ı Zurafâ**'da ve ondan naklen Mehmed Süreyyâ Sicill-i Osmanî'de Örfî'nin hadîka-i hassa bölükbaşılığından emekliye ayrıldığıını söyler¹⁸.

Örfî, İsmet Parmaksızoğlu'nun yine kaynak göstermeden bildirdiğine göre 1141 / M.1728'de İstanbul'a gelir¹⁹. Şairin bundan önce de bir çok kez İstanbul'a geldiğini, bir keresinde burada dört ay boyunca kaldığını ve sunduğu kasidelerle uygun bir mevki aradığını, bekllediği ilgiyi göremeyince Edirne'ye döndüğünü Edirne Tarihçesi'nde geçen şu ifadelerden anlayabiliyoruz:

"Zürâ harâbî-i Edirne elsiuc-i nâsda zârû[r]îden olmagla bu lâkîr sedd-i ramağ-ı bî-rû-yı naşşa medâr ya'ni havşala-i isti'dâdına münâsib bir hizmet-i nâcîze tahşîli için intisâb-ı kadîmem olan kibârdan birinüñ bâbına illicâ ve arzû-mend olduğum husûsî recâ eylediğümde husûlîni var'd ve ol var'd gayrı bâblara varnağa muhkem sedd oldı. Husûl-i merâm me'mûliyle temân çâr mâha İstanbul'da iktânet olmub pes mânde-i ceyb olan nağdiyyeyi bilhûde şarf ile izâat oldukdan soñra bi'l-añire cevâb-ı ve's birle dil-i malzûnımı pür-iztirâb itmekle bu beyt ol dem-i gânda zuhûr ve bu beyti ol bî-gayret muvâcchesinde kırâ'at ve câmb-ı diyâra 'azîmet eyledük.

Beyt:

*Edirne şehrine döndüm bu harâbe dil ile
Yapmaduñ hâşurum ey şûh vıkıldum güdüm
Bu nefsi'l-emmâre ol zemândan beru peygûle-i 'uzletde kısmet-i muqaddere-i bî-minnette kanâ'at ve ol hengâm-ı serâgatde bir manzûne-i âb-dâr mecrâ-yı zebânımdan cereyân itmüş idi.*

Beyt:

*Gonce-i maşşûd çünki nâ-güşâd oldı baña
Düşmenüñ gönli açıldı havli şâd oldı baña*

*Vâriğüm dâmân-ı âmâle teşebbüş itmecden
Nâ-inurâd olmağ baña şimdi murâd oldı baña"²⁰*

Nihayet şaire Sadrazam Damat İbrahim Paşa tarafından Lüleburgaz'da bulunan İbrahim Hanzade Evkafı tevliyeti verilir. Örfî, Divitdar Mehmed Paşa'ya yazdığı kasidelerden birinde sözü Damat İbrahim Paşa'ya getirir; onun zamanında

¹⁶ bk. Örfî, **Edirne Tarihçesi**, Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi 1118, v. 23^b-25^a.

¹⁷ İsmet Parmaksızoğlu, a.g.mad., s. 272.

¹⁸ Râmiz, **Âdâb-ı Zurafâ** (hızl.: Sadık Erdem), Ankara, 1994, s. 220.; Mehmet Süreyya, a.g.e., C. III, s. 601.

¹⁹ İsmet Parmaksızoğlu, a.g.mad., s. 272.

²⁰ Örfî, **Edirne Tarihçesi**, Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi 1118, v. 43^b-44^a.

Burgos'un²¹ kendisine tevliyet olarak verildiğini, ölümünden sonra sahipsiz kaldığını ifade eder:

*Mazhar eylerdi 'atâsına o kân-ı himmet
Baña tevliyet-i Burgos'ı iderdi a'tâ*

*Bî-kes oldum gideli elden o deryâ-vı himem
Aña rahmet ide Haqq saña 'öm(ü)r vire Hüdâ²²*

Örfî kasidenin devamında babasının Edirne Bostancı Ocağına iki kere ağa olduğunu hatırlatır; baba mirasının şer'an oğula düştüğünü söyleyerek Divitdar Mehmed Paşa'dan yardım ister:

*Öksüzine yine sensin olıcağ çâre-sâz
İtmevem vaqt-i şerifünde yelîm-âne nevâ*

*Ber-murâd cyle tarîkümde çerâguñ olayum
Şer' ü kânûna mu'tâbîk dur efendüme recâ*

*İki defa pederüm oldı ocağın ağası
Baba mîrâşı deger oğlına şer'an ammâ*

*Maşîb olmaz bilürem kimseye mîrâş ancak
Oldı kânûnla da hakk-ı şarîhüm sarzâ*

*Kethüdâ olmuş idüm bunca zemân hîzmetle
Hîzmet-i lâzunemi sîdkile itmişdüm edâ*

*Ba'de kânûnla ağahğa geldükde yolum
Nice kuştâ-i tarîk oldı önümde peydâ*

*Baña yol vırmadıler cây-ı merâma varayum
Böyle reh-zenler elinden kime itsem şekvâ*

*Dest-gîr ol baña ey kân-ı kerem himmet cyle
Kıldığum cümle efendüme yolında bu recâ*

*Fyledi naşşla Kur'an-ı Kerîm'inde beyân
"Kim emânet virile ehline"²³ buyurdı Hüdâ*

*Yetüşür cyleme taşdî'i bilindi ahvâl
Varise emr-i muqadderde olur cilve-gâ*

²¹ **Burgos:** Eski metinlerde Birgos, Burgos, Burguz, Çatalca Burgaz vb. tarzında yazılan, bugün Kırklareli'ne bağlı ilçelerden biri olan Lüleburgaz'ın eski adı.

²² Örfî, **Divan**, Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi 423, v. 17^b-18^a.

²³ Nisa, 4/58: "Haberiniz olsun ki, Allah size şunları emrediyor: Emanetleri ehline veresiniz."

*Örfîyâ eyle durûsıyla hemân hatın-i kelâm
Ömrini devcltini ide mü'ebbed Mevlâ*²⁴

Örfî'ye El-hâc Mehmed Paşa tarafından Edirne Bostancıbaşılığı yerine Edirne Gümrük Eminliği verildiğini divanında yer alan bu şahsa yazılmış bir kasideden öğreniyoruz:

*Nice izhâr-ı kâlâ-yı hüner itnem rûsûm üzre
Edime Gümrüğü oldı baña rîâ zemânında*²⁵

Bu göreve ne zaman atandığını ve bu görevde ne kadar kaldığını bilmediğimiz şairin 1159 / M.1746'da Edirne Gümrüğünde "emin" olarak bulunduğu aşağıdaki tarih manzumesinden anlaşılmaktadır:

*Harîk olmuş muqaddem iş bu mesken
Yine lufl eyledi Bârî te'alâ*

*Baña tevîk-i Hakîk dirler ki farzâ
Yapıldı vaqtimizde daîi â'lâ*

*Cenâb-ı Hazret-i İshâk Ağa'nunî
Ziyâde evleyc ömrini Mevlâ*

*Zemânında baña itdi inâyet
Emânet ile membûr oldı imzâ*

*Emîn Mahmûd Örfî didi târîh
Binâ oldı bu gümrük-hânc âlâ (1159 / M.1746)*²⁶

Meslek hayatı bu kadar talihsizliklerle dolu olan Örfî'nin, özel hayatında da huzuru ve mutluluğu yakalayamadığını eserlerinden çıkarmak mümkündür. Önce çok sevdiği, bin bir zahmet sonucu evlendiği kadının ölümüyle yıkılır; daha sonra evlât acısı şairi bir çok kez sarsar. Örfî, hasbîhâl tarzında kaleme aldığı **Mahabbetname** isimli eserinde bir 'mehlikâya' ilk görüşte sevdalandığını, gizlice evine gelip giden bu güzelle sabahlara kadar sohbet edip aşkıyla şiirler söylediğini, bununla birlikte bu aşkın 'mecazî' vasfının olmadığını; durumu öğrenen kızın annesinin görüşmelerini yasakladığını, bu ayrılığın tesiriyle nice gazeller nazmettiğini, nihayet 'hakikat nüktésinin' gizli sırrına vakıf olarak Allah'tan gayrısının fâni olduğu gerçeğine ulaştığını; bu ayrılığın 'maşuka' da tesir edip sevdasını arttırdığını, durumu öğrenen dostlarından birinin kızla evlenmesini tavsiye ettiğini, bir yıl süren ayrılık devresinden sonra evlenip visale erdiğini, lâkin

²⁴ Örfî, **Divan**, Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi 423, v.18^a.

²⁵ a.g.c., v. 15^b.

²⁶ Örfî, **Divan**, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi TY. 411, v. 113^b.

'kavuşmanın ayrılıkla neticelenmesinin kaçınılmaz' olduğunu, karısının evliliklerinden iki yıl sonra vebaya yakalanıp öldüğünü içli bir dille nakleder²⁷.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla Örfî, beş çocuğunu da kısa aralıklarla kaybetmiştir. Bunlardan ilkinin adı Mehmed Safâ'dır. Şairin divanının Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi 2667'de bulunan müellif hattı nüshasının 31^b sahifesinin kenarında bulunan bir kayıt şöyledir:

*"Şol bî-vefâyı gör ki baña hep cefâ ider, gâzelini nazma Şafâ Mehmed nâmında
"Örfî'nün İerzendi terk-i fenâ itmegin [dâr-i] dünyâda şalâsı gidiüb ce[â]lâ-dîde olmağile bu
gâzeli nazm [itmüşdür]."*

*Şol bî-vefâyı gör ki baña hep cefâ ider
Gayre vefâ iderse baña kec-edâ ider*

*Aldı Şafâ'mı oldı gözüm yaşlı pür-hûn
Ben ağladukça tab'-ı şerîfî şafâ ider*

*Havfâ ki ciğerden vine bîyân açıldı
Nâkd-i vişâli belki baña kan-bahâ ider*

*Kendi cemâl-i pâkine söz voğ durur ammâ
Bilmem nedendür işlerini hep lenâ ider*

*Söyleñ o yâre hâlümü itsün baña şelkat
Yokdur meccâli çekmege "Örfî recâ ider"²⁸*

Yine aynı nüshanın 67^a sahifesinde yer alan bir kayıt bize Örfî'nin iki gün içerisinde belirtilmeyen bir nedenden dolayı dört oğlunu kaybettiğini haber verir:

*"Geçmez dir idün ev dil-i şeydâ siperünden, gâzelini nazma bâ'is bu olmuş[ur]
"Örfî-i derd-inendüñ dört fer[زند]-i dil-bendi iki günde 'azm-i [beğâ] itdiklerinde
firâkatleriyle bu [gâzeli] nazm eylemiştir:*

*Geçmez dir idün ev dil-i şeydâ siperünden
Gör tür-i kazâ açdı zañm lâ ciğeründen*

*Ey dil criscâ bağlama bel bu zen-i çarha
Kim yire düşüb çâr güher zer kemcründen*

*Envâ'-ı şafâ çıkdı gözümden kuş(u)l-âsâ
Bârân-ı surf dem-be-dem akdı başarumdan*

*"Aynumda degil idi benüm mâ-cerâ-yı gam
Sad cûy zulûr eyledi bu çeşm-i terümden*

²⁷ Müberra Gürgendereli, "Örfî Mahmud Ağa ve Mahabbetnâme Mesnevisi", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi* 4, İstanbul, 2002, s. 95-96 vd.

²⁸ Örfî, *Divan*, Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi 2667, v. 31^b.

*Ağlar diyu ta'n eylemeñüz 'Örfî-i zâra
Ye's itdi felek bile benüm bu kedertünden'*²⁹

Bilindiği gibi Edirne'nin fethiyle birlikte bu şehirde çok sayıda tekke ve zaviye kurulmuş; buralardan çok sayıda şair yetişmiştir. Rıdvan Canım, Edirne şairleri üzerine yaptığı incelemelerde Edirne'de Mevlevî ve Gülşenî tarikatına mensup şairlerin diğer tarikatlara mensup şairlerden sayı itibarıyla daha fazla olduğunu tespit etmiştir³⁰. Halvetiye tarikatının bir kolu olarak ortaya çıkan ve kurucusuna nispetle anılan Gülşenîlik, Osmanlı'nın Balkanlara açılan bu kapısında tarikatın kurucusu İbrahim Gülşenî'nin (öl. 940 / M.1534) halifelerinden Âşık Musa Efendi'yi buraya göndermesiyle yayılmaya başlamış³¹, özellikle Şeyh Hasan Sezâî'nin (öl.1151 / M.1738) Edirne'den çevreye ve Balkanlara yönelik yaptığı tarikatı yayma çalışmalarıyla da taraftar toplamıştır³². Yine Canım'ın tespitine göre Edirne'de yetişen Gülşenî şairlerin sayısı 21'dir³³. Eserlerinden Örfî'nin de Gülşenî tarikatına mensup olduğu anlaşılmaktadır. Aşağıdaki ifadeler bunu gösteren işaretlerdir:

*Gülşenî der-gâhına irdüm bu cüst ü cüyile
'Andelîb-i zârîken bir verd-i handân olmuşuz'*³⁴

.....
*Ezelden Gülşenîdür 'Örfî bulbul
İder ol gül için gör âh u zâr'*³⁵

Örfî'nin;

*Niçe yıl vâdî-i hayretde ser-gerdân iken 'Örfî
Aña bir reh-nümâ-yı kâmilî Haqq dest-gîr itdi'*³⁶

ifadesindeki 'kâmil'in devrin önemli mutasavvıflarından ve şairlerinden Hasan Sezâî olduğunu, şairin ondan meslekî ve özel yaşamında karşılaştığı sıkıntılardan dolayı hem manevî yardım hem de devletin ileri gelenlerine tavassut dilediğini, Sezâî'nin **Mektubat'**ında bulunan Örfî'ye yazılmış iki mektup suretinden de çıkarmak mümkündür.

²⁹ a.g.e., v. 67^a.

³⁰ Rıdvan Canım, **Edirne Şairleri**. Ankara, 1995, s. 19.

³¹ Mustafa Kara, "Gülşenîyye mad.", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 1996, C. 14, s. 257.

³² Rıdvan Canım, a.g.e., s. 20.

³³ a.g.e., s. 20.

³⁴ Örfî, **Divan**, Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi 2667, v. 48^b.

³⁵ a.g.e., v. 96^a.

³⁶ a.g.e., v. 97^a.

Hasan Sezâî'nin Örfî'ye yazdığı mektupların metinleri şöyledir:

"*Bu dahî ol şâhib-i velâyetüñ eñubbâlarından olub erbâb-ı nazmdan Ağa-zâde Örfî Mahmûd Ağa'ya nüviştedür.*

*Benüm zâde-i rûhum, 'âkıbet-i mahmûd istid'âsında olduğum,
dil-i bi-güllerine 'ayândur: Muhtezâ-yı 'âlem-i tarayyün, herkes bir emrile me'mûr
olub câmi'iyyeti sebebiyle emrinde istikâmet ile refte refte ser-menzihi maşşûda resîde olub من
طلب وجد وجد mañtûkı üzere mañlabında sâî olmak lâzımdur. Ammâ râbi'at-ı ma'nevîsi olanlar
teslün ve rızâda olmağın 'inân-ı ihtiyârın dest-i rızâva teslün idüb mañlabuñ zuhûr
ızırâbından kırtılır. Çünkü her emr; kâble't-tarayyün, levh-i taqdîrde mersümdür. "Yâ bu
talebc hâcet ne?", dinüse der-gâh-ı Kibriyâ'da niyâz-ı maqbûl olmasaycındur. Kul kulluğın
ve pâdsâh saltanatın izhârdur ğaraz. Pes niyâz da iktizâ ider; şive-i mañbûbî añlar. Nâz
mañbûba, niyâz 'âşıkâ de'b-i zuhûrdur. İn-şâ'-Allahü-te'âlâ şâhid âğuşa gelür. Cenâb-ı
Vâhibü'l-âmâl bir vaqt-i hayr-âşârda feyz ihsân eyleye. Âmin."³⁷*

Diğer mektubun metni ise şudur:

"*Bu dahî ol 'azîz-i rûşen-nihâduñ mûmâ-ileyhe işâret buyurdıkları mektûb-ı
şcrîfleridür.*

*Benüm basırc-mend-i rûh-perverüm, oğlum,
bu tarayyün-gâhda herkes bir kâra mañzar olur: Edâsında istikâmet bulnur ise refte
refte ser-menzihi maşşûda resîde olub hulâfetu'llah nisbeten kesb ider. Cenâb-ı Hakk ve
l'eyyâz-ı Mutlak salâ-yı dâ'im ihsânıyla devlet-i dâreyne mañzar eyleye. Oltarafda pâşâ-yı
'ali-câh hazretlerinc ziver-i destâr-ı vakâr kılınmak der-h'âstıdur. Nüfûs-ı 'ibâduña ved'â-ı
kübrâ olmalaruñı nefslerine taqdîmile hayrü'l-'ibâddan olalar."³⁸*

Örfî'nin ölüm tarihi ve mezarının bulunduğu yer hakkında kaynakların verdiği bilgiler birbirinden farklıdır. Bursalı Mehmed Tâhir ve Edirneli Ahmed Bâdî, şairin 1186 / M.1772'den sonra³⁹; Mehmed Süreyya III. Mustafa devrinde (1171 / M.1757-1188 / M.1774)⁴⁰; Rifat Osman ve Babinger 1192 / M.1778'de⁴¹, Osman Nuri Peremeci ise 1186 / M.1772'de⁴² vefat ettiğini yazarlar. Örfî'nin Mevhûmü't-tcvârîh isimli eserinin müellif hattı nüshasının hem birinci cildinin hem de ikincinin cildinin 1^a sayfelerinde kimin düştüğü belli olmayan bir kayıta şairin

³⁷ Hasan Sezâî, *Mektubat-ı Sezâî*, İstanbul, 1289, s. 108.

³⁸ a.g.e., s. 109.

³⁹ Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri I-II-III ve Ahmet Remzi Akyürek, Miftâhu'l-Kütüb ve Esâmî-i Müellifin Fihristi* (hzl.lar: Cemal Kurnaz, Mustafa Tatçı), C. III, Ankara 2000, s. 5; Ahmed Bâdî Efendi, *Riyâz-ı Belde-i Edirne*, Edirne Selimiye Kütüphanesi TY. 2315, C. II, s. 177 (Gürgendereli, a.g.m., dipnot 6'dan).

⁴⁰ Mehmet Süreyya, a.g.e., s. 601.

⁴¹ Rifat Osman, *Edirne Reh-nümâsı 763-1337 Hicrî Seneleri*, Edirne, 1336-1920, s. 105; Franz Babinger, a.g.e., s. 333.

⁴² Osman Nuri Peremeci, a.g.e., s. 272.

ölüm tarihi 1185 / M.1771 olarak gösterilmiştir. Şairin divanının şu an için elimizdeki en hacimli nüshası olan İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi TY. 411'de yer alan en geç tarih 1186 / M.1772'dir⁴³. Bursalı Mehmed Tâhir'in, Edirneli Ahmed Bâdî'nin ve Osman Nuri Peremeci'nin Celâleddin Çeşmesi'nin Zehra Hanım isimli biri tarafından yapılmasına düşülen bu tarihten hareketle Örfî'nin ölüm tarihini tespitte çalıştıkları düşünülebilir. Müberra Gürgendereli, Edirne Reh-nümâsı'ndaki "On bir sene mukaddem mevcûd olan kabir taşları zâyî" oldu." ifadesinden hareketle Rifat Osman'ın Örfî'nin mezarını ve mezar taşını gördüğü, bu bakımdan, şairin ölüm tarihi olarak onun naklettiği 1192 / M.1778 tarihinin doğru kabul edilebileceği kanaatinde⁴⁴. Osman Nuri Peremeci'nin Edirne Tarihi'nde Örfî'nin doğum tarihi olarak kaynak belirtmeden verdiği 1116 / M.1705'i ve Rifat Osman'ın ölüm tarihi olarak zikrettiği 1192 / M.1778'i doğru kabul edersek şair öldüğü zaman 73 yaşındadır. Her ne kadar doğum ve ölüm tarihleri hususunda elimizde tam bir veri bulunmasa da aynı dönemde tezkiresini kaleme alan Râmiz'in (Âdâb-ı Zurâfâ'nın tamamlanış tar. 1198 / M.1784), Örfî'den bahsederken: "... şurââ-yı çaşrımızdan sâl-hurde bir şâir-i mâhir olup sükûnet ve hûş-âyende şohbet ile mevşûldurlar."⁴⁵ ifadesinden hareketle şairimizin uzun sayılabilecek bir ömür sürdüğünü söylebiliriz. Biz Peremeci'nin şairin doğum tarihi olarak verdiği 1116 / M.1705 tarihine ihtiyatla yaklaşmakla birlikte, 1186 / M.1172'den sonra ve muhtemelen 1192 / M.1778'de Edirne'de öldüğünü düşünmekteyiz.

Rifat Osman ve ondan naklen Babinger, Örfî'nin Şeyhî Çelebi Camii civarına defnedildiğini, on bir sene öncesine kadar (1909) mevcut olan mezar taşının kaybolduğunu⁴⁶; Bursalı Mehmed Tâhir, şairin, İstanbul yolu üzerinde Nazır Çeşmesi Kabristanı'nda Buçuk Tepe'ye giden yol boyunca babasının yanına gömüldüğünü, ancak mezarın 1293 / M.1876 istilâsında zayi olduğunu⁴⁷; Osman Nuri Peremeci, Bursalı Mehmed Tâhir'in verdiği bilgileri tekrardan sonra Ahmed Bâdî Efendi'nin ve Rifat Osman Bey'in aradıkları hâlde mezarı bulamadıklarını⁴⁸ kaydeder. Bu nakillerden şairin mezar taşını gördüğü anlaşılan Rifat Osman'ınkini doğru kabul edersek Örfî, Şeyhî Çelebi Camii civarında medfun olmalıdır.

ÖRFÎ'NİN ESERLERİ

1-DİVAN: Tarihe dair eserleri de bulunan Örfî'nin en öncmlü eseri kanaatimizce divanıdır. Elimizdeki nüshalarından anlaşıldığı kadarıyla şair divanını ilk kez 1148 / M.1735'te tertip etmiş; daha sonra söylediği şiirlerle zenginleşen

⁴³ Örfî, **Divan**, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi TY. 411, v. 111^b.

⁴⁴ Müberra Gürgendereli, a.g.m., s. 86.

⁴⁵ Râmiz, a.g.e., s. 220.

⁴⁶ Rifat Osman, a.g.e., s. 105; Franz Babinger, a.g.e., s. 333.

⁴⁷ Bursalı Mehmed Tâhir, a.g.e., C. III, s. 5.

⁴⁸ Osman Nuri Peremeci, a.g.e., 272.

divanını 1168 / M.1754'te yeniden toparlamıştır. Örfî'nin divanının tertibi için söylediği ilk tarih manzumesi şöyledir:

“*Bu divân tertibinü târîhidür*

*Kaatre-i leyzûnle yâ Rabb nev'-i insân eyledüñ
Niçe insâmı dahi 'ışkuñla 'ununân eyledüñ*

“*Örfiyâ ehl-i hüner tahsîn idüb eşârın*

Didiler târihi tertib-i divân eyledüñ (ديديلر تاريخنى ترتيب ديوان ايلدك)⁴⁹

Tarih manzumesinin son mısraında geçen “*tertib-i divân eyledüñ*” ibaresi ebcet hesabıyla 1148'e tekabül etmektedir.

Şairin divanını ikinci kez tertip etmesi ilkinden yirmi sene sonra olmuştur. Bu tertip için söylediği tarih manzumesi ise şudur:

“*Târîh-i Divân*

*Dide-i cânile hüsn-i yâri seyrân eyledüm
Ol hayâlile cemâle çeşini hayrân eyledüm*

*Ki ümid-i vaşhile mesrûr olub itdüm şalâ
Gâhice endîşe-i hicrile⁵⁰ elçân eyledüm*

*Gül gibi hâtır-güşâde oldu bu gül-zârdâ⁵¹
Bülbülî şevkin ile gül-şende nâlân eyledüm*

*H'âce-i 'ışkuñ baña ta'lîmi üzre nazımını
Çünkü⁵² tahsîn-kerde-i crbâb-ı 'irlân eyledüm*

Hamdülillâh 'Örfiyâ cem' eylevüb âşarımı

Söyledüm târihini tertib-i divân eyledüm (سويلدم تاريخنى ترتيب ديوان ايلدم)⁵³

Tarih manzumesinin son mısraında yer alan “*tertib-i divân eyledüm*” ibaresi ebcet hesabıyla ilk tertip için söylenen “*tertib-i divân eyledüñ*”den bir harf (ا) farkıyla 1168'i vermektedir.

⁴⁹ Örfî, **Divan**, Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi 2667, v.107^b.

⁵⁰ hicrile/hasretle (Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi 423 v.11^b)

⁵¹ Gonce-i bi-hâtır-güşâd itdi nesim-i hâlettüm (Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi 423, v.11^b)

⁵² Çünkü/ Cümle (Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi 423, v.11^b)

⁵³ Örfî, **Divan**, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi TY. 411, v. 7^b.

Dîvanının şu an için elimizde bulunan en hacimli nüshasında yer alan 515 gazelden ve daha ziyade Edirne hakkında söylenmiş 90 tarih manzumesinden hareketle Örfî'nin, tarih söylemekte de mahir bir gazel şairi olduğunu rahatlıkla söylebiliriz. Râmiz, Örfî'yi ilmi ve irfanıyla tanınan, nesre ve şiire "kâdir", hoşsohbet bir kimse olarak tanıtırken⁵⁴ Ahmed Bâdi Efendi onun sade ve anlaşılır şiirler kaleme aldığını söyler⁵⁵.

Örfî şiirlerine hususî bir 'vatan' anlayışı ile yerleştiği Edirne'yi her fırsatta hatırlayan⁵⁶; günlük hayattan renk ve tonlarla biçimlendirdiği şiirlerinde genel olarak aşk konusunu işleyen; şahsî ıstırabını ve zaman zaman Nedim'i hatırlatan şuh duyularını terennüm edebileceği bir biçimi kendisine hazır olarak sunan gazel formunda redifin ve kafiyenin gücünü de arkasına alarak sade ve anlaşılır şiirler söyleyen bir divan şairidir.

Örfî Divanı'nın tespit edebildiğimiz nüshaları şunlardır:

1-1 Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi 2667⁵⁷: Nüsha talik kırması hatla, 205x145 mm. ölçüsüyle, 11 satırla, 113 yaprak abadi taklidî kâğıda yazılmış. Başlık bakır yıldız çiçekli. Kırmızı, arkası meşin, üstü ebrulu kâğıt kaplı ciltli. 1^b'de serlevhanın hemen altında: "*Gazelliyât-ı Örfî Mahmûd Ağa Kethüdâ-yı Bûstâniyân-ı Sâbıka İbnü'l-merhûm El-Hâc 'Alî Ağa Ser-bûstâniyân-ı Edirne 'Afa'l-lâhü Anlı*" kaydı bulunuyor. Başta Esad Efendi'nin vakıf mühlürüyle Süleymaniye Kütüphanesinin resmî damgası basılıdır. Bu nüshada 1 tahmid, 1 tevhid, 3 naat, dört halifenin her biri için bir methiye, 10 kaside, 1 bahariyye, Edirne'nin vasfı hakkında 16 beyitlik bir manzume, 327 gazel, 1 müseddes, 3 tahmis, 36 kıta, 70 beyit, 28 tarih bulunmaktadır.

Baş: Hamd idelüm luftuña biz ibtidâ
Bula şenânile dilün çok 'ıfâ

Sonu: Beligrâd'ı dilâ aldı mükemmel
Meçmed âşaf-ı Sultân Maḥmûd

Bazı sayfaların kenarlarında Örfî'ye ait şiirler, bir takım notlar ve Nazîr İbrahim Çelebi'nin (öl. 1188 / M.1774) nazire söylenmiş şiirlerinin asılları mevcut. Her ikisi de Edirneli olan bu şairler arasında dostluk bağı bulunduğunu Nazîr İbrahim Çelebi'nin Örfî'nin bazı şiirlerine nazireler söylemesinden⁵⁸, Örfî'yi teselli

⁵⁴ Râmiz, a.g.e., s. 220.

⁵⁵ Ahmed Bâdi Efendi, a.g.e., C. II, s. 177 (Gürgendereli, a.g.m., dipnot 14'ten)

⁵⁶ bk. Örfî, **Divan**, Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi 2667, v. 13^a, 14^a-15^b, 65^b.

⁵⁷ Bu nüsha için ayrıca bk. **İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Yazma Divanlar Kataloğu**, C. III (hızl.: Komisyon), İstanbul, 1965, s. 771.

⁵⁸ bk. Nazîr İbrahim Çelebi, **Divan**, Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi 493, v. 122^b, 123^b, 131^b, 138^a.

etmek için bir manzume kaleme almasından⁵⁹ ve Örfî hakkında ne münasebetle söylendiği belli olmayan bir tarih mısraı yazmasından hareketle anlayabiliyoruz⁶⁰.

İstinsah kaydı bulunmayan bu nüshanın, mündericatında bir çok tashihi içermesi, bazı manzumelerin üzerlerinin tamamen çizilip yanına “yazılmaya” notunun düşülmesi, sonradan kenarlara yapılan ilâvelerin çokluğu müellif hattı olduğuna ve bir hattata verilmek üzere şair tarafından gözden geçirildiğine işaret ediyor. Bu nüshayı müellif hattı olması dışında bizim için önemli kılan diğer bir özelliği de kimi şiirlerin yanına düşülen açıklayıcı notları ihtiva etmesidir. Sayısı dokuz olan bu notlar, yanındaki şiirin yazılma nedeni hakkında ilginç kayıtları içermektedir. Bu tarafıyla söz konusu notların divan şairinin şiir söyleme sertüveni hakkında bize ilk ağızdan verdiği bilgiler oldukça kıymetlidir. Notlardaki hususîlik ve kullanılan ifade tarzından hareketle bunların Örfî veya bu bilgileri Örfî’den duyan bir yakını tarafından kaydedilmiş olduğunu düşünüyoruz. Örnek olması bakımından “Çıkdı germâbe derinden yine bir âfet-i cân / Rûvı gül gonce-dehen sîncsi âvîne hemân” matlâlî şiiri ve hemen kenarına kaydedilen yazılma nedenini aşağıya alıyoruz:

“Bir duhter-i Zühre-ahter der-i germâbeden cân gibi hemân çıkub cırâli sevrân ve âlemi hayrân idükden soñra perî gibi der-i hamâmında nâ-bedîd ü pinhân olmağla bu gazel nazm olunmuşdur.”

Çıkdı germâbe derinden yine bir âfet-i cân
Rûvı gül gonce-dehen sîncsi âvîne hemân

Ganzesi ür-i kazâ gibi mü’essir cânâ
İki ebrûları İstanbul işi iki kemân

Lebleri sâğar-ı ahmer nûtekim kâse-i Cem
Şundı bir bâde kim idi benî mest ü hayrân

Câme-i ağı anuñ dâm-ı dil-i âşıkımış
Halka-i zülfc dönüb dâne-i hâlin İttân

Görmedüm böyle niğân niç demdür ra-nâ
Günde bî-hadd gül açar gerçî gül-istân-ı cihân

Dağı vaşf evler idüm hayre getürdi çeşme
Pertev-i hüsnü anuñ nûr-ı mîhrden lâbân

Örfî germâbeden itmişdi görindi kendi
Bir perî idi meger oldu gözümden pinhân⁶¹

⁵⁹ a.g.e., 126^b.

⁶⁰ a.g.e., 182^b.

⁶¹ Örfî, *Divan*, Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi 2667, v.68^b-69^a.

1-2- İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi TY. 9735: Nüsha talik kırmısı hatla, 17 satırla, 46 yaprak kâğıda yazılmıştır. 1^b'de nüshanın Örfî tarafından istinsah edildiği kaydının altında از اثر خلمء عرفى زار kaydı var. Nüshada bir tahmid ve bir tevhid, dört naat, dört halifenin her biri için bir methiye, Sultan Mahmud'a yazılmış bir kaside, 194 gazel, 10 kıta, 21 beyit, 44 tarih bulunmaktadır.

Baş: Gül-i hoş-bûy-ı kelâm-ı kadim

بسم الله الرحمن الرحيم

Sonu: Bir muvahhid geldi çün 'Örfî didi târihini

Ola yâ Rabb 'Aişe bi-çâreye mesken cinân

1^b'de Örfî hattıyla yazıldığı kaydedilmekle birlikte istinsah tarihi belli değildir. Nüshada bulunan en geç tarih manzumesi 1154 / M.1741'i gösterdiğine göre nüsha müellif tarafından bu tarihte veya daha sonra istinsah edilmiş olmalıdır. Yazma, hat nev'i ve tertip bakımından Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi 2667 numaralı müellif hattı divan nüshasına benzemekle beraber hacim itibarıyla ondan daha zayıftır.

1-3- İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi TY. 411: Nüsha ncsih hatla, 215x158 (164x109) mm. ölçüsüyle, 17 satırla, 131 yaprak aharlı abadî taklidî kâğıda yazılmış. Başlık nakışlı ve tezhipli, söz başları kırmızı, ilk sayfa yıldız cetvelli, diğerleri kırmızıdır. Nüsha kahverengi meşin cilt içindedir. Başta Üniversite Kütüphanesinin resmî mührü basılıdır. Başında ve sonunda Belîğ ve Hâcın'ın manzumeleri vardır⁶².

Bu nüshada 1 besmele manzumesi, 2 hamd ve tevhid manzumesi, hasbîhâl tarzında bir manzume, 15 naat, dört halifenin her biri için bir methiye ve 1 İmâmeyen manzumesi, divanın tertibi için söylenmiş bir tarih, 1 pendname, 515 gazel, Veysel Karanî methiyesi, 1 tahmis, 19 kıt'a, 51 beyit, 90 tarih, 14 kaside ve 1 kıt'a vardır. Mehmed Keskî tarafından 22 Şaban 1171 / M. 2 Mayıs 1757'de şair henüz hayattayken istinsah edilen yazma, Örfî'nin şu an için elimizdeki en hacimli divan nüshası olma özelliğine sahiptir.

Baş: Gül-i gül-zâr-ı Kelâm-ı Kadim

بسم الله الرحمن الرحيم

Sonu: Geldi üç merd-i Hudâ 'Örfî didi târihini

Oldı Sultan Muştâfâ mâh-ı şaferde pād-şâh

1-4- Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi 423: Nüsha güzel bir talikle, 250x160 (165x75) mm. ölçüsüyle, 17 satırla, 21 yaprak aharlı sarı

⁶² İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Yazma Divanlar Kataloğu, C. III, s. 770-771'de nüshanın mündericatu hakkında verilen bilgilerin bir kısmı yanlıştır.

kâğıda yazılmış. Şirazesi dağınık cilt içindedir. Varaklar kurt yeniği sonucu tahrip olmuştur. Nüsha baştan, ortadan ve sondan eksiktir.

Başı : Degildir hâl-i 'âlem
Gehî mahzûn ider gâhî derûnî şâd-mân eyler

Sonu: zât-i pâkini nüsha-i kübrâ
Dürer-bâr-ı kelâmı cümle-i şer'-i muahhardur

Nüshanın ne zaman ve kim tarafından istinsah edildiği belli değildir. Nüşhada 57 gazel, divanın tertibi için söylenmiş bir tarih, 7 tarih manzumesi ve 14 kaside bulunmaktadır.

1-5- Edirne Selimiye Kütüphanesi TY. 2195: Nüsha nestalik hatla. 210x150 (150x82) mm. ölçüsüyle, 19 satırla, fligranlı Avrupa kâğıda yazılmıştır. Sırtı meşin, üstü cbrulu kâğıt kaplı cilt. Yazmanın istinsah tarihi⁶³ ve müstensihî belli değildir. 98^a-105^b yaprakları arasında Örfî'ye ait bazı kasideler, gazeller ve tarihler bulunmaktadır. Bu bakımdan Örfî'nin Mahabbetname mesnevîsini ve Edirne Tarihçesi'ni de içeren nüsha Örfî Divanı'nın metninin ortaya konulması sırasında kullanılabilir bir nüshadır.

1-6- Ali Kemal Nüşası: Ali Kemâl, Peyâm-ı Sabah'ın I Teşrinisani 1920 tarihli nüshasında bildirdiğine göre eski Budin Kadılarında Kilisli İbrahim Efendi'nin takrizini içeren bir Örfî Divanı nüshası eline geçirmiştir. Bugün nerede olduğunu bilmediğimiz bu nüshanın ortaya çıktığı takdirde Örfî Divanı nüshalarının en kapsamlısı olacağını ve Örfî hakkında bir takım ilâve bilgiler sağlayacağını düşünüyoruz.

2-MEVHÛMÛ'T-TEVÂRÎH: Örfî'nin Hz. Âdem'in yaratılışından başlayarak büyük peygamberleri, Hz. Muhammed'i ve İslam tarihinde vuku bulan bazı önemli hadiseleri konu edindiği Mevhûmû't-tevârîh, 1070 / M.1659-1660 yıllarına kadarki Osmanlı tarihini de içeren iki ciltlik genel bir tarihtir. Örfî eserini idare makamında bulunan kimselere geçmiştekilerini hatırlatarak öğüt vermek; makam ve mansıp için yardım dileyip yüz suyu dökmenin beyhudeliğini vurgulamak ve hayır duayla anılmasına sebep olacak bir eser bırakmak arzusuyla '*tertib ü cem'* ettiğini; eserini 1171 / M.1757 senesinde kaleme almaya başladığını ve adını Mevhûmû't-tevârîh koyduğunu sebep-i telif kısmında şu ifadelerle anlatır:

⁶³ Gürgendereli, yazmanın istinsah tarihini 1169/M.1755 olarak göstermektedir (a.g.m., s. 89). Hâlbuki 105^b'de bulunan 1169/M.1755 tarihi hemen üstündeki Hacı Mehmed Efendi'nin ölümü için söylenmiş tarih beytiyle ilgilidir; istinsah tarihi hakkında bir fikir verse bile istinsah tarihi olarak kabul edilemez. Söz konusu tarih manzumesinin tamamı için bk. Örfî, **Divan**, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi TY. 411, v. 120^b.

"Bu târîhün tertübine dahî sebep budur ki, bunca vüzerâ ve vükelâ ve ümerâ ve sâir erbâb-ı menâşih ne miñnetler ve ne meşakkatler çekmişler ol ihtisâm ve debdehelerine şarf itdikleri mâl zürafâ-yı kavmden cebir ile alınan mâl-ı zulmiyyedir, İcrdâ huzûr-ı Kibriyâ'da erbâb-ı huquûk virdikleri naqdîne-i zulmiyyeyi talchle feryâd ideceklerine iştihâl olmayub 'azâb-ı uqûbâdan mâ'adâ çend-rûz-ı 'ömr-i serî'ü'z-zevâlde aşhâb-ı riyâsetün kimi maqtûl ve kimi marzûl ve kimi mahbûs necâtdan me'vûs hâşîlî zâhûren bunca hüddâm ve halk emrine râim ammâ endişe-i encüm-ı kelle ile derûnları pür-teşvîş ve âlâmdur. Li-muhamarrîhi:

Bir manşih için hüzûne âh itmege degmez

'Azlinde te'essûf'ile vâli itmege degmez.

Peymâne-i nâilvet içre erbâb-ı riyâset

Ahbâbına mest-âne nigâh itmege degmez

'Ale'l-huşûş emr-i dünyâ talchivle âb-ı rû döküb bî'z-ı fîrû-mâye nev-devletlere, şu emrimün husûline lümmet buyurun, diyu ilticâ ve recâ kıtu müşkildür ki, gâzel:

Dülbül olsam da güle ta'ne-i hârî çekemem

Gayre meyli olıcağ gayret-i yârî çekemem

Emr-i dünyâ için evzâ-i kibârî çekemem

Kec-nigâhile emân sâhite vaqârî çekemem

Böyle evzâ'a tahammül mi ider 'âr'ı olan

Sitem-i dehri degil nâz-ı nigân çekemem

Câm-ı meyden görinür olsa da gül-rûy-ı neşât

Vardur elbetle anuñ renci humârî çekemem

'Örfî toz konduramaz üstine şimden soñra

Zerre mikdâr ise de bâr-ı gubûrî çekemem

Ve'l-hâşîl gâfil olmayub cenâb-ı hazret-i Hakk ve fâ'il-i mutlakdan gayriye emr-i dünyâ husûli me'mûliyle recâ itmeyeler. Elbet emr-i ma'âş için irâde-i cüz'iyeye şarfi lâzımdur. Annâ اذ اراد الله شيا هيا اسبابه medlûli Hakk te'âlâ celle ve 'alâ bir nesnenün husûlünü taqdîr ider anuñ sebebin dahî halk ider. Pes esbâba teşebbûş olunmak iktizâ itdiği hâlde bir âdemün âlet-i hayr olub fırsat elinde iken bay u gedânun me'mûllerine şarf-ı kudret itmegile: "Erbâb-ı himmetdendir.", deyu nâmî 'âl-gîr olub insâniyyeti mücerreb ise: "Deni şu merâm ile be-kâm buyuruñ.", deyü niyâz itmek mânî degil. Likin, ne'üzü-bi'l-lâhi te'âlâ, mutlak işüm husûle gelür, diyu berbet-i kalb idüb zemîn-bûs iderek dâmenin telcîm ve yüz şuyı dökerek, bir misbetle(?) şîrk-i halî degildir de nedir? Bi'l-külîye olmağ câ'iz olmayub herâ-yı ma'îşet şarf-ı irâde olub ticâret ile kanâ'at ideler. Bâb-ı kibâre varub irtikâb-ı hall itmeyeler ki cerrâr gibi. Bunuñ gibi endişeler ile künc-i 'uzletde bir zeman hâimûş ve leb-beste-i dehân itmişiken yine hâk-i pâk-i 'ır-nağ-i iczâ-yı Edürne'nün mesfihâ-dem le'âflet-i hevâ-yı dil-ârâsî leyz-rcsân u ukde-güşâ-vı hâtîr olmağla gâh nazım u çşâr vü gâh du'a-yı hayr-ı şehr-yârî ve devâm-ı devlet-i tekrâr ve gâh tûmâr-ı rûzgâre kayd olan vaqâyi-i dehri müâlâta ile evkât-güzâr iken sebep-i hayr-du'a bir eser mülâhazesıyla enbiyâ-yı 'azâm ve mülûk-i kirâm zeminlarında olan vekâyi-i cem' ü tertîb itmege ihvân-ı chl-i dilân dahî terğib

itmeleriyle tahrire ibtidâ olındıkda, *târîh* "Allâhü veliyyü't-tevfîk ve hüve'r-refîk" kelân-ı hikmet encâmı bîñ yüz yetmiş bir senesine dúcâr ile *târîh vâkî'* olmuştur. *Târîh-i dîger*:

‘Avn-i Hakk’la cem’ ü te’lif eyledüm
Bu tevârîhi ne kim itdi gûzer

Geldi gıldi her zemânüñ âdemi
Her biründen vireyüm toğrı haber

Eyledüm taklîl çok tafsîlini
Çün müfid ü muhtaşardur murteber

Yâd ider elbet durâ-vı hayr ile
Dide-i inşâf ile iden nazâr

Fâ’ide kesh ile bunca kıssadan
Her birinden hışse almağdur hünér

Hañdü-Ji’l-lâh bu kitâbuñ cem’ine
Oldı *târîh* ‘Örfiyâ hakkâ eşer (1171 H./ 1757 M.)

Bu kitâbuñ ismini *Mevhûmü’t-tevârîh* dıyru tesmîye eyledüm. *Mütâla’â* iden ihvân-ı müslimünden durâ-yı hayr recâ olunmağla ümmiddür ki ferâmûş buyurmayalar.⁶⁴

Mevhûmü’t-tevârîh’in görebildiğimiz nüshası şudur:

2-1- Ali Emîrî Tarih 557-558: Müellif hattı olan bu nüshalar (557: 1. cilt; 558: 2. cilt) talik kırması hatla, 315x210 (başka başka) mm. ölçüsüyle, muhtelif saturla, aharlı ince kâğda yazılmıştır. Her iki cildin baştan iki sahifeleri altın cctvelledir. Başlıklar kırmızı mürekkepledir. Yazınalar şemseli meşin kaplı cilt içindedirler. Birinci cilt IV+255, ikinci cilt III+144 yapraktır.

Birinci cildin zahriyesinde “*Mevhûmü’t-tevârîh mü’elli’ hattıyla*” ibaresi vardır.⁶⁵ da “*Kitâb-ı cild-i evvel Mevhûmü’t-tevârîh Ağa-zâde Mahmûd ‘Örfi ‘Alâ’l-lâhü Anh 1185*” kaydı bulunuyor. Yine bu sahifede Ali Emîrî Efendi’nin vakıf mührü ve Millet Kütüphanesinin resmî mührü basılıdır. Ayrıca bu sahifede Abdülmecid’c kadar saltanat süren 31 Osmanlı padişahının isimleri kayıtlıdır. I^b-IV^b arasında kitabın fıhrîsti verilmiştir. Birinci cilt 255^b’de tamamlanmaktadır.

İkinci cildin iç kapağında “*Mevhûmü’t-tevârîh mü’elli’ hattıyla*” ibaresi. I^a’da “*Kitâb-ı cild-i şânî Mevhûmü’t-tevârîh kitâb-ı Ağa-zâde Mahmûd ‘Örfi ‘Alâ’l-lâhü Anh 1185*” kaydı bulunuyor. Yine bu sahifede Örfi’nin eseriyle ilgili olarak söylediği şu şiir mevcuttur:

“*Selef ahyâlini kim itdüm yâd*
Kıssadan hışsedür ey ‘Örfi murâd

⁶⁴ Örfî, *Mevhûmü’t-tevârîh*, Millet Kütüphanesi Ali Emîrî Tarih 557, v. 2^a-3^a.

*Ƙandedür bunca mülûk ü vîzerâ
Ƙandedür bunca ricâl ü vüklâ*

*Perde-i zıll-ı hayâl oldığına
"Örfiyâ şübhe mi vardır dünyâ"*

İ^a'da ayrıca Ali Emirî Efendi'nin vakıf mührü ve Millet Kütüphanesinin resmî mührü basılıdır. İ^b-İ^a arasında kitabın fihristi verilmiştir. İkinci cilt 147^a'da tamamlanmaktadır. 147^b'de muhtemelen müellif tarafından yazılmış bazı ilâve bilgiler bulunmaktadır.

Mevhûmü't-tevârih'in tespit edebildiğimiz diğer nüshası ise şudur:

2-2- Topkapı Sarayı Kütüphanesi Emanet Hazinesi 1431: Nüsha talik hatla, 315x205 mm. ölçüsüyle, 31 satırla, 538 yaprak alharlı ince kâğıda yazılmış. Serlevha müzehhep, cetveller yıldızlıdır. Yazına muklepli, şemseli koyu kırmızı deri cilt içindedir. Nüshanın istinsah tarihi muhtemelen XVIII. yüzyıldır.

3-EDİRNE TARİHÇESİ: Rifat Osman Edirne Reh-nümâsı'nda Örfî'nin III. Mustafa'ya takdim ettiği muhtasar bir Edirne Tarihçesi olduğunu ve bu eserin **Cevrî Tarihi** adıyla basıldığını söyler⁶⁵. Bursalı Mehmed Tâhir, Örfî'nin bir Edirne Tarihi yazdığını ve bu eserden hareketle Gülşenî tarikatına bağlı olduğunu anlaşıldığını kaydeder⁶⁶. Osman Nuri Peremeci, Örfî'nin Abdurrahman Hibrî'nin **Enisü'l-müsâmirîn**'ini⁶⁷ telhis ederek (kısaltarak) ve kendi zamanına kadar olan bazı olayları da katarak bir tarih yazdığını ve bu tarihin yanlış olarak Cevrî Tarihi adıyla basıldığını haber verir⁶⁸. Örfî'nin Edirne Tarihçesi isimli eserinden ayrıntılı bir şekilde bahseden ilk isim Orhan F. Köprülü'dür. Köprülü, "*Cevrî Tarihi'nin Mahiyet ve Kıymeti*" isimli makalesinde 1291-1292 / M.1874-1875 tarihinde İstanbul'da iki küçük cilt hâlinde "Cevrî Tarihi" adıyla basılan eserin kaynak tenkidini ayrıntılı bir şekilde yaparken Örfî'nin eseri hakkında da önemli bilgiler verir; Rifat Osman'ın ve Osman Nuri Peremeci'nin iddia ettikleri gibi Cevrî Tarihi adıyla basılan eserin tamamen Örfî'ye ait olmadığını, bu eserin Peçevî Tarihi, Nusretname ve Örfî'nin Edirne Tarihçesi'nden faydalanılarak meydana getirilmiş bir "*compilation*"⁶⁹ olduğunu delilleriyle ortaya koyar. Köprülü'ye göre Örfî de Abdurrahman Hibrî'nin Enisü'l-müsâmirîn adlı Edirne tarihinden neredeyse dörtte üçlük bir bölümü olduğu gibi kopya etmiş, fakat eserinde bundan bahsetmemeye

⁶⁵ Rifat Osman, a.g.e., s. 105.

⁶⁶ Bursalı Mehmet Tâhir, a.g.e., C. III., s. 5.

⁶⁷ Bu eser için bk. Abdurrahman Hibrî, **Enisü'l-Müsâmirîn** (hzl.: Ratip Kazancıgil), İstanbul, 1999.

⁶⁸ Osman Nuri Peremeci, a.g.e., s. 272.

⁶⁹ **compilation:** derleme.

özen göstermiştir. Köprülü, bu eserin orijinal tarafları olarak, Örfî'nin babasının Edirne Bostancıbaşı olması münasebetiyle şahit olduğu olayları ve diğer bazı gözlemlerini anlattığı bölümleri; yazarın başkalarından dinlemek suretiyle öğrendiği hadiseler hakkındaki kayıtları ve mütalaaları; muhtelif vakalar için düşürdüğü tarihleri kabul eder⁷⁰.

Örfî'nin "Edirne Tarihçesi" veya "Berâ-yı Şehr-i Edirne" isimli eseri hakkında bilgi veren bu kaynakların hiçbirisi bu eserin, müellifin iki ciltlik genel tarihi olan ve bugün elimizde müellif hattı nüshası bulunan Mevhûmü't-tevârih'le ilişkisinden bahsetmezler. Hâlbuki bugün kütüphanelerimizde Edirne Tarihçesi adıyla kayıtlı bulunan bu eser Mevhûmü't-tevârih'teki Edirne bahsinin muhtemelen biraz daha sonra küçük ilâvelerle müstakilen yazıya geçirilmiş hâlinde başka bir şey değildir. Mevhûmü't-tevârih'in Ali Emiri Tarih 557-558 numaralı müellif hattı nüshasının birinci cildinin 145^a-149^b yaprakları arasında "Der vaşf-ı şehr-i Edirne dârü'l-naşr ve'l-meymene beyânındadır" başlığıyla yer alan bölüm daha sonra müellif tarafından müstakilen yazıya geçirilmiş ve Sultan III. Mustafa'ya takdim edilmiş olmalıdır. Bu bakımdan adı geçen yazmanın 145^a-149^b yaprakları arası aynı zamanda Örfî'nin Edirne Tarihçesi'nin müellif hattı nüshası olma özelliğine de sahiptir.

Örfî bu eseri yazarken Peremeci'nin ve Köprülü'nün belirttiği gibi Hıbrî'nin Enisü'l-müsâmîrîn'inden ciddi şekilde faydalanmış, kendi zamanına dair olayları ise gözlemlerine dayanarak kaleme almış; bilhassa 1165 / M.1751 Edirne depreminde bizzat şahit olduğu sahneleri canlı bir şekilde tasvir etmiş ve bu depremden yıkılan binaların onarımına dair söylediği tarih manzumelerini yeri geldikçe eserine yerleştirmiştir⁷¹.

Örfî, 1165 Ramazan'ında meydana gelen bu depremi anlatırken kendi bahçe duvarının da zarar gördüğünü, depremden yüzden fazla insanın öldüğünü ve sarsıntıların uzun bir süre devam ettiğini "Vağ'a-yı Zelzele-i Azîme" başlığı altında şöyle nakleder:

"Bîñ yüz altmış biş senesi ramazân-ı şerîlün on doğuzuncı yek-şenbih gıcesi ba'de'l-iftâr bi-emri'l-lâhî te'âlâ şehvün cânib-i ğarbisinden ğubâr-güne tuman zuhûr ve tolu hâleti gibi bir çatırdı kopub nâ-gehân küre-i arz hareket ile telâum-ı dervâ-yı ummân mânendi arzuñ nişîb ü firâzı bedidâr ve cemîr ebnîyeler lerze-nûk ve ckseri üflâde-i hâk oldı. Şâdemât-ı zelzele ki bir birini te'âkub ve sûrat ile hareketinden cümle minârât ser-be-hâk-i secde olub ancak Sulţân Selim Hân Câmî'münî minârât-ı erba'ası ve İbrâhîm Pâşâ ve Delfer-

⁷⁰ Örfî'nin Edirne Tarihçesi ile Hıbrî'nin Enisü'l-müsâmîrîn'i arasındaki benzerlikler ve Cevri Tarihi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Orhan F. Köprülü, "Cevri Tarihi'nin Mahiyet ve Kıymeti", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, C. 1, Sayı 1949, s. 53-66.

⁷¹ Osmanlı dönemi deprem kayıtları üzerine çalışmalar yapan ve bu arada Örfî'nin Edirne Tarihçesi'nden de bahseden İngiliz Tarihçi Caroline Finkel'le yapılan bir mülakat için bk. Milliyet, 09/07/1998; yine aynı konuyla ilgili olarak ayrıca bk. N. N. Ambraseys-C.F. Finkel, *The Seismicity of Turkey and Adjacent Areas A Historical reviews 1500-1800*, İstanbul, 1996.

dâr Câmî'lerinin minâreleri hedm olmayub kıyâmda oldular. Amnâ her biri serv-i schî gibi her tarafına temâyülünü kurbında olanlar müşâhede itmişler ve câmî-i şeriflerini ekser kübbeleri mânend-i habâb fenâ bulub ve bunca dâr ü cidâr ü dekâkîn ve kâr-gür binâlar tarafetü'l-avında harâb ve âşyâne-j büm u gurâb oldı. Hallâ Etmekçi-zâde Ahmed Pâşâ binâ eylediği hân-geh cânib-i garbîsi bu hakîrün harem bâğçesi ittisâlinde olub ve hâricîyve bâğ-çemiz ile harem bâğ-çesin fâsıl-ı tûlî cidâr-ı metûn[i] ol şeb-i hevâ-nâkda berâber hâk olub zelzele sükûn bulmadukça rûb u hürâsdan hedmlerin idrâk idemedük. Şöyle ki ol gice hezâr bâr arz ü zîr-i zemînde tub şadâsi gibi mühîb şadâlar hüveydâ ve zemîn çâk çâk olub eyyâm-ı yay oldıgından herkes hânçerîniñ bâğ-çelerinde ve şahrâda ve şu kenârında iştâr şalâsına girmiş olub ve nemâz vakti olmamağla câmî'lerde dañi âdem bulunmadı. Böyle iken yine kândil nizâmîyçün minârelerde bulunan müezzîn ve ba'z-ı cidâr yanında bulunanlardan yüzden ziyâde âdem binâ altında helâk oldılar. Ol demde ebniyede açılan sürâh ve deriçeler lisân-ı hâlile

mısrâf:

Ey meded mi'mâr-ı âlem kıl nazar vîrâneyüm

mısrâfı mefhûmiyle tazarru'â âgâz itdiler. Evvelî ley'l-i pür-hevâde herkes kendi selâmet-i nefsinde düşmekle mâ-şadâk-ı kıyâmet 'nefsî nefsi' ile baba oğul ve karındaş kendi telâşlarıyla ⁷²يوم يقر المرء من أخيه وامه وابيه وصاحبته وبنيه mefhûm-ı şerîfi olmuşidi. Ve ba'z-ı mahallerde hâk-ı zemîn çâk olub batn-ı arzdan şu hevâya perrân oldı. Ve ba'z-ı âbâr ve bâğ-çe dolabları tolub tekrâr hufîre muhtâc oldular. Bu merîcbeden sonra kimse enbiye tahtında ikâmte cesâret idemeyüb bâğ-çe ve havlı vasaatlarında ve kimi hânesi teng olanlar vüs'atlı mahallerde hayme ve çerge kimi tahtadan ve haşîden mesken-i sâlıfe gibi cây nâmına tedârik itdiler. Bu hengâm-ı kıyâmet-i kıyâm eyyâm-ı şıyâmda vâkî' olmağla gerimâdan 'azîm zahmetler çekildi. 'Ale'l-huşûş hânelerde açılan deriçelerden sârikler murâd eyledikleri hânelere girüb derûmında şâhibi olmamağla eşvâvı tehîyye cesâret itmecleriyile bi'l-âhare her mahalle ahâlîsi ücret ile üçer bişer müselleh âdem tutub beklidiler. On dört aya dek rûz u şebde otuzdan ziyâde zelzele ve zîr-i zemînde mühîb şadâlar eksük olmadı. Bundan sonra giderek sâkince sekizer beşer delfâ zelzele vâkî' olub sonra ikişer üçer ve ba'dchu bürç olarak 'inâyet-i Gaffârî birle zemînden bu hâlet teskîn oldı. Hedm olan câmî-i şeriflerini ekseri vaqfından ve vaqfi olmayanın kurşunu lürûht olunub tamîr oldı.⁷³

Edirne Tarihçesi'nin görebildiğimiz nüshaları şunlardır:

3-1- Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi 1118: Nüsha güzel bir talikle. 200x132 (169x155) mm. ölçüsüyle. 17 satırla, 51 yaprak aharlı abadî taklidi kâğıda yazılmıştır. Başlık nakışlı ve tezhipli. söz başları kırmızı, ilk ve diğer sayfalar yaldız cetvellidir. Yazıma altın yaldız cetvel içinde Edirnekârî çiçek buketi bulunan deri cilt içindedir. Edirne Tarihçesi yazmanın 2^a-46^b yaprakları arasında bulunuyor. 47^a-51^a yaprakları arasında "Risale-i Beşîr Çelcibi"⁷⁴ var. Her ne

⁷² Abese 80/34-35-36: "O kaçacağı gün kişinin kardeşinden ve anasından babasından ve refikasından ve oğullarından."

⁷³ Örfî, **Edirne Tarihçesi**, Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi 1118, v. 36^b-38^a.

⁷⁴ Bu eser ve Edirne hakkında yazılmış diğer tarihler için bk. Tayyip Gökbilgin, "Edirne Hakkında Yazılmış Tarihler ve Enisü'l-müsâmirin", **Edirne: Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı**, Ankara, 1965, s. 77-117.

kadar nesih yazıyla 29 satırla yazılan Risale-i Beşir Çelebi'nin sonunda istinsah kaydı olarak 1243 / M. 1827 bulunuyorsa da bu tarihin Örfî'nin Edirne Tarihçesi'nin değil Risale-i Beşir Çelebi'nin yazıya geçirilme tarihi olması, bu kısmın gösterdiği yazı, satır ve diğer farklılıklar göz önüne alındığında düşünülebilir. 1^a'da “*Târîh-i Edirne Vaqtü's-saltâna Muştâlâ Han*” ibaresi, bazı temellük kayıtları ve Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesinin resmi mührü bulunuyor. İyi durumdaki yazmanın dikkatli bir elden çıktığı anlaşılıyor.

Başı : الحمد لله الملك الكريم همه راحم برحمت او همه محتاج هر عنایت

Sonu: zamîr-i münîr-giti-sitânlarına ‘ıyândur ki bu dâstân-ı ğarîbe durâ vü şenâlarıyla resîde vü pâyân olmuştur. بعون الله الملك المنان

3-2- Edirne Selimiye Kütüphanesi TY. 2195: Yazmanın özellikleri divan nüshaları tanıtılırken verilmişti. Edirne Tarihçesi mecmuanın 51^b-83^a yaprakları arasındadır. Eserin başında “*‘Örfî Ağa’ntî Edirne Târîhçesi*” ibaresi var. Talik hatla, 21 satırla yazıya geçirilen nüshanın istinsah tarihi ve müstensihî belli değildir.

Başı : الحمد لله الملك الكريم همه راحم برحمت او همه محتاج هر عنایت

Sonu: gönüller şâd-kâm olub pâdşâh-ı ‘âlem-penâh efendiniz ve şadr-ı â‘zam Râġıb Paşa vesâir erkân-ı devlet-i ‘Alîyye efendilerimizîñ şenâların cümle âhâli-i şehri Edirne zanûme-i ‘akîb ferâ‘iz eylemişlerdir.

3-3- Ali Emiri Tarih 557-558: Yukarıda da belirttiğimiz gibi Örfî'nin Edirne Tarihçesi, “*Mevhûmût-tevârîh*”in içinde yer alan Edirne bahsinin müstakilen yazıya geçirilmesiyle oluşmuştur. Bu bakımdan *Mevhûmût-tevârîh*'in müellif hattı nüshası olan Ali Emiri Tarih 557-558 nolu yazmanın birinci cildinin 145^a-149^b yaprakları arasındaki kısmı Edirne Tarihçesi'nin müellif hattı nüshası saymak yerinde olacaktır.

Örfî'nin Edirne Tarihçesi'nin tespit edebildiğimiz diğer nüshaları ise şunlardır:

3-4- İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi TY. 3612

3-5- Rifat Osman Nüshası: Rifat Osman, *Edirne Evkâf-ı İslâmiyye Tarihi* isimli eserinde Örfî'nin Edirne Tarihçesi'nin bir nüshasının özel kütüphanesinde olduğunu, Bursalı Mehmet Tâhir'in bu nüshayı müellifin kaleminden çıkmış bir nüsha olarak değerlendirdiğini haber verir⁷⁵. Yazmanın bugün nerede olduğunu bilmiyoruz.

⁷⁵ Rifat Osman, *Edirne Evkâf-ı İslâmiyye Tarihi 1. Cild Câmiler ve Mescidler* (hızl.: Ülkü Ayan Özsoy), Ankara, 1999, s. 15.

3-6-Orhan F. Köprülü Nüshası: Orhan F. Köprülü, "*Cevrî Tarihi'nin Mahiyet ve Kıymeti*" isimli makalesinde Cevrî Tarihi adıyla 1291-1292 / M.1874-1875'de İstanbul'da basılan kitabın kaynak tenkitlerini yaparken Örfî'nin Edirne Tarihçesi'nin bir nüshasının özel kütüphanesinde bulunduğunu yazar⁷⁶.

3-7- Câvid Baysun Nüshası: Orhan F. Köprülü'nün "*Cevrî Tarihi'nin Mahiyet ve Kıymeti*" isimli makalesinde haber verdiğine göre Örfî'nin Edirne Tarihçesi'nin bir diğer yazma nüshası da Prof. Dr. Câvid Baysun'un özel kütüphanesinde bulunmaktadır⁷⁷.

3-8- Cevrî Tarihi (Matbu Nüsha): Yukarıda da belirttiğimiz gibi Örfî'nin Edirne Tarihçesi'nin Cevrî Tarihi adıyla 1291-1292 / M.1874-1875 tarihinde İstanbul'da iki küçük cilt hâlinde basıldığına dair başta Rifat Osman olmak üzere Bursalı Mehmed Tâhir'in ve Osman Nuri Peremeci'nin tespitleri Orhan F. Köprülü'nün, "*Cevrî Tarihi'nin Mahiyet ve Kıymeti*" isimli makalesinde ayrıntılı olarak belirttiği gibi doğru değildir. Yukarıda da söylediğimiz gibi Cevrî Tarihi adıyla basılan eser Peçevî Tarihi, Nusretname ve Örfî'nin Edirne Tarihçesi'nden faydalanılarak meydana getirilmiş bir derlemedir. Bu bakımdan matbu Cevrî Tarihi'ni Örfî'nin Edirne Tarihçesi'nin kullanılabilir bir nüshası olarak kabul etmemiz mümkün değildir.

4-MAHABBETNAME: Edirneli Örfî Mahmud Ağa'nın Mahabbetname isimli mesnevîsinden ilk bahseden Rifat Osman'dır. Rifat Osman, Edirne Reh-nümâsı isimli eserinde Örfî'den bahsederken onun Müctebaname-i⁷⁸ Örfî isimli bir eserinin bulunduğunu söyler⁷⁹. Bursalı Mehmed Tâhir, Osmanlı Müellifleri'nde Örfî'nin "*412 beytî câmi Mahabbet-nâme-i Örfî isminde bir manzumesi*" olduğunu haber verir⁸⁰. Babinger, Örfî'nin eserleri arasında Mahabbetname'yi de sayar ve nüshasının bilinmediğini kaydeder⁸¹. Mahabbetname-i Örfî'nin şimdilik bildiğimiz tek tam nüshası olan Edirne Selimiye Kütüphanesi TY. 2195 numaralı yazmanın kütüphaneye Ahmed Bâdî Efendi'nin kitapları arasında intikal ettiğini düşünürsek Ahmed Bâdî'nin **Riyâz-ı Belde-i Edirne** isimli eserinde bu mesnevî hakkında

⁷⁶ Orhan F. Köprülü, a.g.m., s. 62.

⁷⁷ a.g.m., s. 62.

⁷⁸ Mahabbetname'nin Rifat Osman'ın **Edirne Reh-nümâsı**'nda 'Müctebaname' olarak geçmesi Babinger'in de belirttiği gibi (a.g.e., s. 333) bir tertip hatası sonucu olmalıdır.

⁷⁹ Babinger, a.g.e., s. 333.

⁸⁰ Bursalı Mehmed Tâhir, a.g.e., C. III, s. 5.

⁸¹ Babinger, a.g.e., s. 333.

vermiş olabileceği bilgilerin önemi artar. Maalesef bu esere ulaşmamız mümkün olmamıştır⁸².

Mahabbetname-i Örfî hakkında yapılan en ayrıntılı inceleme Müberra Gürgendereli'ye aittir. Gürgendereli, "Örfî Mahmud Ağa ve Mahabbetnâme Mesnevîsi" isimli makalesinde Örfî ve eserleri hakkında kısaca bilgi vermiş, Selimiye Kütüphanesinde tespit ettiği, içerisinde Örfî'nin Edirne Tarihçesi, Leylâ ile Mecnûn'u. Nasihatnamesi ve bazı şiirleriyle birlikte Mahabbetnamesi'nin de bulunduğu yazmayı tanıtmış, mesnevîyi şekil ve muhteva yönünden incelemiş ve Mahabbetname'nin metnini vermiştir. Gürgendereli, kaynakların Mahabbetname mesnevîsini 412 beyitlik bir mesnevî olarak göstermesini eldeki yazmada birbirini takip eden üç eserin (Mahabbetname: 149, Leylâ vü Mecnûn: 216, Nasihatname: 47) beyit toplamının 412 olmasına bağlamıştır. Yazara göre müstensih, Mahabbetname'ye besmele ile başlamış ve daha sonraki iki mesnevînin ismini Mahabbetname'nin konu başlıkları gibi yazmış, bu bakımdan bu eserlerin başlangıçları dikkat çekmediğinden üç eser, 412 beyitlik bir Mahabbetname mesnevîsi olarak kaydedilmiştir⁸³.

Kanaatimizce Örfî'nin Mahabbetname ve Leylâ ile Mecnûn mesnevîleri adı geçen araştırmacının belirttiği gibi iki farklı eser değildir. Bilâkis iki farklı eser olarak kabul edilen Mahabbetname ve Leylâ ile Mecnûn birbiriyle tamamlanan, ancak birlikte bir bütünlük kazanabilen bölümlerdir. Örfî, Mahabbetname'nin "Sebeb-i Nazm u İnşâ" başlığı altında:

*Gel âgâz eyle ey dil hasb-ı hâle
Nedür bâ'îş bilînsün bu maqâlê⁸⁴*

diyerek hasbîhâlini nakledeceğini haber verdikten sonra şunları söyler:

*Çün 'ışk oldı ezelden baña mâve
Maħabbet eyledüm bir meh-lîkâye*

*Beni leylâ-yı zülfî itdi meftûn
Bulandı 'aql u fikrüm itdi mecnûn*

*İkimiz Leylî vü Mecnûn'a hem-pâ
Gezerdüm ben de 'ışkı ile tenhâ*

*Gelince hatıra Mecnûn u Leylâ
Baña hâletleri virdi tesellâ*

⁸² Edirne Valiliğinin web sayfasında (<http://www.edirne.gov.tr/projeler/yayinlar.htm>) Ahmed Bâdî Efendinin üç ciltlik **Riyâz-ı Belde-i Edirne** isimli eserinin iki cilt hâlinde basıldığı kayıtlıdır. Ancak esere ulaşamadık.

⁸³ Müberra Gürgendereli, "Örfî Mahmud Ağa ve Mahabbetnâme Mesnevîsi", s. 89.

⁸⁴ a.g.m., s. 95.

*Bizüm ile meger hem-hâl imişler
Kemâl-i ışk ile abdâl imişler*

*Anuî çün kıssa-i Mecnûn u Leylâ
Sebedür olmağa bu resme inşâ*

*Dilâ hûd ser-güzeştünden çyân | itî
Mahabbet resmini şerh ü beyân il⁸⁵*

Yukarıdaki beyitlerden de anlaşılacağı gibi bir güzellik sevdalanan şair, sevgilisiyle arasındaki aşkı Leylâ ile Mecnûn'un birbirine duydukları temiz ve ulvî aşka benzetmiş; bu iki aşığı hatırlamakla teselli bulduğunu söyledikten sonra Leylâ ile Mecnûn kıssasını yazmasını da bu benzerliğe bağlamıştır. O hâlde şairin niyeti hasbîhâlini kaleme almak ve bu arada Leylâ ile Mecnûn'u da hatırlamaktır. Gerçekten de şair sebeb-i telifi takip eden "*hasb-ı hâl-i Örfî*" den "*tesellî-bağış-ı ilhâm u hidâyet*" başlığına kadar devam eden 113 beyitte çok güzel bir kıza âşık olduğunu, onunla gizli gizli konuşup görüşüklerini, durumu öğrenen kızın annesinin görüşmelerini yasakladığını, bir yıl devam eden ayrılık süresinden sonra bir dostunun tavsiyesi üzerine kızı istediğini, nihayet evlendiklerini, ancak sevgilisinin iki yıl sonra vebadan ölüp gittiğini anlatır; içli mersiyelerle üzüntüsünü haykırır. "*Tesellî-bağış-ı ilhâm u hidâyet*" başlığı altında kavuşma ve ayrılık arasındaki gizli sırrın aşkla bilindiğini, ayrılık üzüntüsünün ve kavuşma zevkinin ayrılmaz iki eş olduğunu hikmetli sözlerle tartıştıktan sonra sözü tekrar Leylâ ile Mecnûn'a getirir; onları hatırlamakla teselli bulduğunu bu bakımdan Leylâ ile Mecnûn'u yazmaya niyetlendiğini, eserini okuyan kimselerden hayır dua beklediğini şu beyitlerle ifade eder:

*Gelince hâtrâ Mecnûn u Leylâ
Virürdi hâleti baña tesellâ*

*Sebedür nazmuma Mecnûn u Leylâ
Eşer olmağa itdüm nazm u inşâ*

*İcrâmûş ilneve hayır durâdan
Temenni cvlerem bâv u gedâdan*

*Ola uşşâğa bu sermâye-i cân
Okunduğça şafâ kesh ide hûbân⁸⁶*

Gürgendereli, yayınladığı Mahabbetname mesnevîsi metnini bu beyitlerle bitirir. Selimiye Kütüphanesi TY. 2195 nolu yazmada bu beyitleri "*Kıssa-ı Leylâ vü Mecnûn*" başlığı takip etmektedir. Müstakil bir mesnevî olarak takdim edilen eser

⁸⁵ a.g.m., s. 95-96.

⁸⁶ a.g.m., s. 105.

herhangi bir mesnevîde bulunması gereken hiçbir bölüme (tevhid, münacaat, naat, sebeb-i telif vs.) salıp değildir. Esere doğrudan:

*İdenler Kays u Leylâ'ya hikâyet
Bu resne idiler nakl ü rivâyet*

*Kabâ'ilden idiler Kays u Leylâ
Okurlaridiler mektebde hattâ⁸⁷*

beyitleriyle başlanır. Bu da bu kısmın farklı bir mesnevî değil Mahabbetname-i Örfî unvanı altında yazılan eserin devamı olduğunun bir kanıtıdır. Üstelik Mahabbetname mesnevîsi ile farklı bir mesnevî olduğu kabul edilen Leylâ ile Mecnûn'un, aralardaki murabba ve mersiye hariç, aynı vezinle, mefâilün mefâilün faülün kalıbıyla yazılmış olması da görüşümüzü ayrıca desteklemektedir.

Örfî eserini şu beyitlerle bitirir:

*Yeter ey 'Örfî bu efsâne güftâr (?)
Müfid ü muhtaşar lâzımdur eşâr*

*Murâdum cümleden hayr-du'âdur
Ki dehrün yok sebâtı bî-bekâdur⁸⁸*

Sonuç olarak bizce Mahabbetname ve Leylâ ile Mecnûn iki farklı eser değil ancak birlikte anlam kazanan metin parçalarıdır. Örfî, hasbîhâl tarzında kaleme aldığı 377 beyitlik kısa mesnevîsinde başından geçeneri anlatmış; yaşadıklarıyla örtüşen bir hikâye olarak da Leylâ ile Mecnûn'u kısaltarak nakletmiştir. Şairin "hasb-ı hâl-i 'Örfî" başlığı altında yazdığı beyitler sebeb-i telife bağlanabilececek mahiyettedir.

Örfî'nin mesnevîsine isim olarak Mahabbetname'yi verdiğine dair Selimiye Kütüphanesi'ndeki yazmada bulunan "Nazm-ı Mahabbet-nâme-i 'Örfî" ibaresi dışında elimizde başka hiçbir ciddi veri bulunmamaktadır. 'Mahabbet' kavramının "Sebeb-i Nazm u İnşâ" bölümünde:

*Çün ışık oldu ezelden baña mâye
Mahabbet eyledüm bir meh-likâye*

ve

*Dilâ hüd ser-güzçştün 'ıyân [it]
Mahabbet resmini şerh ü beyân it*

⁸⁷ Müberra Gürgendereli, "Edirneli Örfî'nin Leylâ ve Mecnûn'u", **İlmî Araştırmalar** 14, İstanbul, 2002, s. 79

⁸⁸ Gürgendereli'nin yayınladığı Leylâ ve Mecnûn metnine Selimiye Kütüphanesi TY. 2195 nolu yazmanın 96^b yaprağında bulunan dokuz beyit her nasılsa alınmamıştır. Bu iki beyit metne alınmayan beyitlerdendir.

heyitlerindeki kullanımlarından hareketle eserc isim olarak verildiğini söylemek de güçtür. Örfî “*Sebeb-i Nazm u İnşâ*” başlığı altında eserini “*Kıssa-ı Mecnûn u Leylâ*” olarak şöyle takdim eder:

*Anuñçün kıssa-ı Mecnûn u Leylâ
Sebebdür olmağa bu resme inşâ*

Divan şairlerinin mesnevîlerine birden fazla isim verdiklerini biliyoruz. Şâhidî 883 / M.1478 tarihinde Konya’da tamamladığı eserine “**Gülşen-i Uşşâk**” adını verdiğini, mesnevînin isminin “**Leylâ ile Mecnûn**” olarak da anılabileceğini söyler⁸⁹. Şeyhoğlu Mustafa mesnevîsine “**Şehristân-ı Uşşâk**” adını verdiğini bu ismin ‘*külfetli*’ bulunması hâlinde ona “**Hurşid-nâme**” de denilebileceğini belirtir⁹⁰. Bu bakımdan Örfî’nin mesnevîsinin başında bulunan “Mahabbetname” ibaresini sahih bir kayıt kabul ederssek eserin hem “Mahabbetname” hem de “Leylâ ile Mecnûn” olarak isimlendirilebileceğini söyleyebiliriz.

Mahabbetname’nin şu an için bilinen yegâne tam nüshası Edirne Selimiye Kütüphanesi TY. 2195 numarada bulunmaktadır. Mesnevînin Leylâ ile Mecnûn kıssasının nakledildiği bölümün diğer nüshası ise Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi Seyfettin Özege Bölümü Agâh Sırrı Levend Kitapları 442 numarada kayıtlıdır.

4-1- Edirne Selimiye Kütüphanesi TY. 2195: Nüshanın özellikleri Örfî’nin divan nüshaları tanıtılırken verilmiştir. Mahabbetname mesnevîsi mecmuanın 85^b-96^b varakları arasındadır. Metin, nestalik hatla 19 satıra yazılmıştır. “*Nazm-ı Mahabbet-nâme-i Örfî*” başlığını taşıyan mesnevînin hem Mahabbetname hem de Leylâ ile Mecnûn bölümleri Müberra Gürgendereli tarafından ayrı ayrı yayınlanmıştır.

Başı : Cenâb-ı Hakk’a hamd u şük-r-i bi-hadd
Çapusından bir ‘abdin eylemez redd

Sonu: Murâdım cümleden hayr-durâdur
Ki dehrün yok sebâti bi-bekâdur

4-2- Atatürk Üniversitesi Ktp. Agâh Sırrı Levend Kitapları 442: 216x160 (172x90) mm. ölçüsüyle, 23 satırla, krem renkli aharlı ve fligran kâğıda yazılmış. Başlık kırmızı mürekkepledir. Yazma, üstü geniş çerçeve içinde yaldızsız küçük şemseli, miklepsiz koyu kahverengi eski meşin cilt içindedir. Yukarıda da

⁸⁹ Şâhidî, **Gülşen-i Uşşâk ‘Leylâ ile Mecnûn’**, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi 2875, v. 189^b-190^a.

⁹⁰ Şeyhoğlu Mustafa, **Hurşid-nâme ‘Hurşid ü Ferahşâd’** (hzl.: Hüseyin Ayan), Erzurum, 1979, s.423.

tartıştığımız gibi Örfî'nin Mahabbetname mesnevîsi içinde yer aldığı düşün­düğümüz Leylâ ile Mecnûn, nüshanın 96^b-100^b yaprakları arasında bulunmaktadır. 1^b-96^a yaprakları arasında Fuzûlî'nin Leylâ ile Mecnûn'u bulunuyor. Fuzûlî'nin eseri talik yazıyla istinsah edilmişken Örfî'nin eseri rik'a nesih karışık bir yazıyla yazılmıştır. İki eser, mürekkep bakımından da farklıdır. Örfî'nin Leylâ ile Mecnûn'undan sonra nüshada epeyce boş sayfa vardır. Eserin sonunda 100^b, 101^a-101^b'de Osmanlı Müellifleri'nden ve Ali Kemal'in Peyâm-ı Sabah'ta neşrettiği (1 Teşrinisani 1920) yazıdan alınmış Örfî ile ilgili bilgiler mevcuttur. Bu bilgilerin sonundaki حرره الفقير محمد سعيد حالت ابن جعفر عزت غفر الله لهما kaydından hareketle Agâh Sırrı Levend, şair Asaf Halet Çelebi'nin babası Mehmet Sait Halet'i yazmanın son sahibi ve Örfî'nin Leylâ ile Mecnûn'unu başka bir yazmadan bu nüshaya aktaran kişi olarak düşünür⁹¹.

Başı : İdenler Kays u Leylâ'yı hikâyet
Bu resme itdiler nakl ü rivâyet

Sonu: Meger 'âşık ola bir dil-rubâya
Olur 'Örfî gibi göflünde mâye

5-LEYLÂ İLE MECNÛN: Örfî'nin Leylâ ile Mecnûn mesnevîsinin Mahabbetname mesnevîsinin içinde yer aldığına dair kanaatimizi yukarıda belirtmiştik.

6-PENDNAME (NASİHATNAME): Örfî'nin manzum Nasihatnamesi'nden ilk bahseden ve manzumeden iki beyti örnek olarak veren Bursalı Mehmed Tâhir'dir⁹². Müberra Gürgendereli, "Örfî Mahmud Ağa ve Mahabbetnâme Mesnevîsi" isimli makalesinde Örfî'nin eserleri arasında Nasihatname'yi de sayar ve bu manzumenin müstakil bir eser olup olmadığının kaynaklar tarafından belirtilmediğini dile getirir. Gürgendereli, Nasihatname metnini, içinde Örfî'nin Mahabbetnamesi'nin, Edirne Tarihçesi'nin ve diğer bazı şiirlerinin bulunduğu Selimiye Kütüphanesi TY. 2195 numaralı yazmanın 96^b-98^a yaprakları arasında tespit etmiş, buradaki metnin 47 beyit tutarında olduğunu ve "mefâilün mefâilün faülün" kalıbıyla yazıldığını haber vermiştir⁹³.

Yapmış olduğumuz araştırmada kaside nazım şekliyle yazılan Nasihatname'nin aynı beyit sayısı ve bazı nüsha farklarıyla Örfî Divanı'nın şu an için elimizde bulunan en hacimli nüshası olan İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi TY. 411 numaralı yazmanın 7^b-9^a yaprakları arasında da bulunduğunu tespit ettik. Divanda metnin başlığı "Pend-i 'Abd-i Pür-kuşûr 'Örfî" olarak kayıtlıdır. Kanaatimizce

⁹¹ Agâh Sırrı Levend, "Örfî'nin Leylâ ve Mecnûn'u", *Türk Dili Dergisi*, Eylül 1952, S. 12, s. 17-18.

⁹² Bursalı Mehmed Tâhir, a.g.e., C. III, s. 5.

⁹³ Müberra Gürgendereli, "Örfî Mahmud Ağa ve Mahabbetnâme Mesnevîsi", s. 88-89.

kaside nazım şekliyle kaleme alınan bu pendname müstakil bir eser değil, Örfi Divanı'nda yer alan manzumelerden biridir.

Pendname manzumesi tespit edebildiğimiz kadarıyla şu iki nüshada bulunmaktadır:

6-1- Edirne Selimiye Kütüphanesi TY. 2195: Nüshanın özellikleri Örfi'nin divan nüshaları tanıtılırken verilmiştir. Nestalik hatla 19 satıra yazılan Pendname mecmuanın 96^b-98^a yaprakları arasındadır.

Başı : Dileriseñ eger fevz ü sa'âdet
Bu pendümle 'amel eyle temâmet

Sonu: Ferâmûş itmeye hayr-du'âdan
Bu pendî kim ki eylerse kırâat

6-2- İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi TY. 411: Yazmanın özellikleri Örfi'nin divan nüshaları tanıtılırken verilmiştir. Pendname yazmanın 7^b-9^a yaprakları arasındadır.

Başı : Dileriseñ eger fevz ü sa'âdet
Bu pendümle 'amel eyle temâmet

Sonu: Şi'(i)r didükleri manzûme 'Örfi
Kerâmetdür kerâmetdür kerâmet

Yukarıda söylediklerimiz ışığında Edirneli Örfi Mahmud Ağa'nın eserlerini şu başlıklar altında toplamamız mümkündür: **Divan, Mahabbetname (Leylâ ile Mecnûn)** mesnevîsi, **Mevhûmü't-tevârih** ve bu sonuncusunda yer alan bir bölümken daha sonra müstakilen yazıya geçirilen **Edirne Tarihçesi**.

Sonuç olarak Örfi, '*tertip ü cem*' ederek vücuda getirdiği tarihe dair eserlerinden ziyade Divan'ında ve Mahabbetname mesnevîsinde sanatını ve şahsiyetini ortaya koyabilen, şiirlerinde XVIII. yüzyıl divan edebiyatının özelliklerini başarıyla yansıtan, tarih söylemekte de mahir bir gazel şairi olarak değerlendirilmeli ve ele alınmalıdır.

ABSTRACT

The information, which the sources gave about Poet and Historian Örfi Mehmed Ağa from Edirne who lived in the 18th century are both fairly insufficient and controversial. In this study, the life and Works of Örfi were studied and new knowledge on Poet's life and Works was added to the known one.